

छत्रपती शिवाजीराजे भोसले

अनुक्रमाणिका

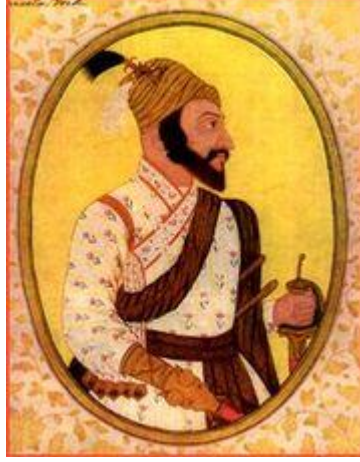
- [1 ओळख](#)
- [2 जन्म](#)
 - [2.1 शहाजीराजे](#)
 - [2.2 जिजाबाई](#)
 - [2.3 मार्गदर्शक](#)
 - [2.4 मावळ प्रांत](#)
 - [2.4.1 बारा मावळ](#)
 - [2.4.2 मावळचे सवंगडी](#)
- [3 युद्धमय जीवन](#)
 - [3.1 सुरूवातीचा लढा](#)
 - [3.1.1 पहिली स्वारी - तोरणगडावर विजय](#)
 - [3.1.2 शहाजीराजांना अटक](#)
 - [3.1.3 जावळी प्रकरण](#)
 - [3.2 पश्चिम घाटावर नियंत्रण](#)
 - [3.3 आदिलशाहीशी संघर्ष](#)
 - [3.3.1 अफझलखान प्रकरण](#)
 - [3.3.2 सिद्दी जौहरचे आक्रमण](#)
 - [3.3.2.1 घोडखिंडीतली लढाई](#)
 - [3.4 मुघल साम्राज्याशी संघर्ष](#)
 - [3.4.1 शाहिस्तेखान प्रकरण](#)
 - [3.4.2 सुरतेची पहिली लूट](#)
 - [3.4.3 मिर्झाराजे जयसिंह प्रकरण](#)
 - [3.4.4 आग्याहून सुटका](#)
 - [3.5 सर्वत्र विजयी घोडदौड](#)
 - [3.5.1 कोंढाप्याची लढाई](#)
 - [3.6 राज्याभिषेक](#)
 - [3.7 दक्षिण दिग्विजय](#)

- 4 रयतेचा राजा
 - 4.1 शासन व्यवस्था
 - 4.1.1 संरक्षण व्यवस्था
 - 4.1.2 अर्थ व्यवस्था
 - 4.1.3 समाज व्यवस्था
 - 4.1.4 न्याय व्यवस्था
 - 4.1.5 परमुलुखांशी व्यवहार
- 5 शिवाजी: एक व्यक्ती म्हणून
 - 5.1 पुत्र
 - 5.2 शिष्य
 - 5.3 मित्र
 - 5.4 पिता
 - 5.5 योद्धा
 - 5.6 शासक
 - 5.7 राजा
 - 5.8 भक्त
 - 5.9 परि यासम हाच
- 6 संदर्भ
- 7 बाह्यदुवे

ओळख

[मराठी साम्राज्याचे संस्थापक](#) आणि एक आदर्श शासनकर्ता म्हणून ओळखले जाणारे छत्रपती शिवाजीराजे भोसले एक सर्वसमावेशक, सहिष्णू राजा म्हणून महाराष्ट्रात आणि इतरत्रही वंदिले जातात. शत्रूविरुद्ध लढ्याकरता [महाराष्ट्रातल्या डोंगर-दर्यांमधे](#) अनुकूल असलेली [गनिमी काव्याची](#) पद्धत वापरून त्यांनी तत्कालीन [विजापूरची आदिलशाही](#), [अहमदनगरची निजामशाही](#) आणि बलाढ्य [मुघल साम्राज्यशाही](#) ह्यांच्याशी लढा दिला, आणि मराठी साम्राज्याचे बीजारोपण केले. आदिलशाही, निजामशाही आणि मुघलसाम्राज्य बलाढ्य असली तरी [महाराष्ट्रात](#) त्यांची सगळी भिस्त स्थानिक [सरदारांवर](#) आणि [किल्लेदारांवर](#) होती. ते सरदार/ किल्लेदार जनतेवर अन्याय-अत्याचार करत असत. शिवाजीमहाराजांनी त्या अन्याय-अत्याचारातून जनतेची सुटका केली, आणि उत्तम शासनाचे एक उदाहरण भावी राज्यकर्त्यांसमोर ठेवले.

छत्रपती शिवाजीराजे भोसले

छत्रपती शिवाजीराजे भोसले

जीवनकाल	(१९ फेब्रुवारी??), १६३० (शिवनेरी किल्ला, पुणे) ते ३ एप्रिल १६८० (रायगड)
आई-वडिल	जिजाबाई - शहाजीराजे भोसले
पत्नी	सईबाई, सोयराबाई, पुतळाबाई
कार्य	मराठा साम्राज्याचे संस्थापक (६ जून इ.स. १६७४)
राज्यव्याप्ती	महाराष्ट्राच्या पश्चिमेला कोकण, सह्याद्री डोंगररांगेपासून ते नागपूर पर्यंत आणि महाराष्ट्राच्या उत्तरेला खानदेशापासून ते दक्षिण भारतात तंजावर पर्यंत (???)
शासनकाल	६ जून इ.स. १६७४ ते ३ एप्रिल इ.स. १६८०
चलन	होन, शिवराई (सुवर्ण होन, रुप्य होन??)
पदवी	छत्रपती, गोब्राम्हण प्रतिपालक,

जन्म

[जिजाबाई](#) ह्या शहाजीराजांच्या प्रथम पत्नी. शिवाजीमहाराजांचा जन्म जिजाबाईंच्या पोटी ई.स. [१९ फेब्रुवारी १६३०](#) (फाल्गुन कृष्ण तृतीया) रोजी [पुण्यापासून ४० मैलांवर](#) असलेल्या [शिवनेरी किल्ल्यावर](#) झाला.

शहाजीराजे

शहाजीराजे प्रथम अहमदनगरच्या निजामशहाच्या पदरी एक सरदार म्हणून होते. [मलिक अंबर](#) ह्या निजामशहाच्या प्रभावी [वजिराच्या](#) मृत्यूनंतर मुघल सम्राट [शहाजहानच्या](#) सैन्याने [ई.स. १६३६](#) मध्ये अहमदनगरवर चाल करून ते शहर आपल्या ताब्यात घेतल्यानंतर शहाजीराजे विजापूरच्या आदिलशहाच्या पदरी सरदार म्हणून रुजू झाले. आदिलशहाने त्यांना पुण्याची जहागिरी दिली. शहाजीराजांनी [तुकाबाईंशी](#) आपला दुसरा विवाह केला. लहान शिवाजीराजांना घेऊन जिजाबाई पुण्याला रहायला आल्या. तुकाबाई आणि शहाजीराजे ह्यांच्या [एकोजी भोसले](#) ([व्यंकोजी भोसले](#)) ह्या पुत्रांनी पुढे सध्याच्या [तामिळनाडू](#)मधील [तंजावरला](#) आपले राज्य स्थापन केले.

जिजाबाई

जिजाबाई पुण्यात रहायला गेल्या त्यावेळी पुण्याची फार दुरवस्था झालेली होती. तेव्हा छोटे शिवाजीराजे आणि कारभारी ह्यांच्या हस्ते पुण्यात एका शेतात प्रतीकादाखल सोन्याच्या मुलाम्याचा नांगर फिरवून, जिजाबाईंनी पुण्याची पुनर्स्थापना करायला सुरवात केली. शिवाजीराजे लहानाचे मोठे होत असताना आणि मोठे झाल्यावरही (मोठेपणीच्या [सिंहगडावरच्या](#) स्वारीसारख्या) प्रत्येक महत्वाच्या प्रसंगी त्यांना जिजाबाईंनी खंबीर मार्गदर्शन दिले. शिवाजीमहाराजांच्या त्या आद्यगुरु होत. हिंदवी स्वराज्यस्थापनेचे स्वप्न प्रथम पाहून ते स्वप्न साकार करायला शिवाजीमहाराजांना जिजाबाईंनी स्फूर्ती दिली असे काही इतिहासकार मानतात.

मार्गदर्शक

लोककथा आणि इतिहास ह्यांमध्ये कालौघात पुष्कळदा सरमिसळ होते, आणि त्यामुळे इतिहासाचा नेमका मागोवा घेणे कठिण होते. शिवाजीमहाराजांच्या बाबतीत ती सरमिसळ खूपच आहे; परिणामी शिवाजीराजांना कोणाचे मार्गदर्शन किती मिळाले हे नक्की ठरवणे निदान आज तरी कठिण आहे. [युद्धाभ्यास](#) आणि [रणनीती](#) ह्यांसंबंधी प्राथमिक मार्गदर्शन त्यांना शहाजीराजांकडून मिळाले आणि परकीय सत्तेविरुद्ध लढा करण्याकरता आवश्यक असलेल्या शिस्तीचे शिक्षण जिजाबाईंकडून मिळाले असे मात्र उपलब्ध ऐतिहासिक माहितीरून निश्चितपणे सांगता येते. [समर्थ रामदासस्वामी](#) आणी [संत तुकाराममहाराज](#) ह्यांचे महत्वाचे अध्यात्मिक मार्गदर्शनही शिवाजीराजांना लाभले होते.

मावळ प्रांत

सह्याद्रीच्या दोन डोंगररांगांच्या मधल्या खोऱ्याला "मावळ" म्हणतात. पुण्याखाली १२ आणि जुन्नर-शिवनेरीखाली १२ अशी एकूण २४ मावळे आहेत.

बारा मावळ

- पवन मावळ
- आंदर मावळ
- कानद मावळ
- मुठाखोरे
- गुंजण मावळ
- हिरडस मावळ

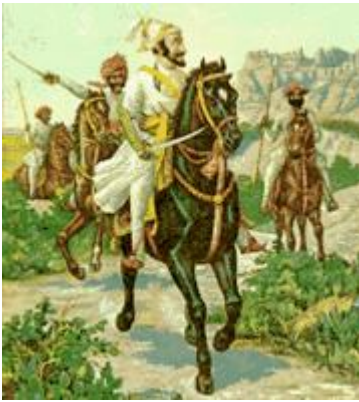
मावळचे सवंगडी

बाजी पासलकर

कान्होजी जेधे

तानाजी मालुसरे

युद्धमय जीवन

☞

शिवाजीराजांचे जवळजवळ अर्धे आयुष्य युद्धे करण्यात गेले. युद्धप्रसंगी घोड्यावरून प्रवास करताना झोपदेखील ते घोड्यावरच आणि केवळ तीन-चार तास घेत असत.

सुरूवातीचा लढा

पहिली स्वारी - तोरणगडावर विजय

ई.स. १६४७ मध्ये सतरा वर्षांच्या शिवाजीराजांनी आदिलशहाच्या ताब्यातला [तोरणगड](#) जिकला आणि स्वराज्याची मुहूर्तमेढ रोवली. तोरणगड हे स्वराज्याचे तोरणच ठरले. त्याच साली शिवाजीराजांनी [कोंढाणा\(सिंहगड\)](#), [राजगड](#), आणि [पुरंदर](#) हे किल्ले आदिलशहाकडून जिंकून पुणे प्रांतावर पूर्ण नियंत्रण मिळवले.

शहाजीराजांना अटक

शिवाजीराजांच्या यशस्वी स्वार्यांनी बिथरून शिवाजीराजांना आळा घालण्याची एक युक्ती म्हणून आदिलशहाने शहाजीराजांना अटक केली. शिवाय सुमारे ५००० फौज घेऊन [फतेखान](#) नावाच्या सरदाराला शिवाजीराजांवर हल्ला करण्यास पाठवले. शिवाजीराजांनी [पुरंदरावर](#) फतेखानाचा पराभव केला. [बाजी पासलकर](#) सैन्यासकट पळत्या फतेखानाच्या पाठलागावर सासवडपर्यंत गेले. सासवडजवळ झालेल्या लढाईत बाजी पासलकरांचा मृत्यू झाला.

शिवाजीराजांनी मुघल बादशाह शाहजहान यास त्याच्या दख्खनच्या सुभेदाराकरवी (शहजादा [मुरादबक्ष](#)) पत्र पाठवून शहाजीराजांसकट त्याच्या चाकरीत जायची इच्छा प्रकट केली. त्याचा परिणाम म्हणून शाहजहानाने आदिलशहावर दबाव आणला आणि परिणामी शहाजीराजांची सुटका झाली. परंतु त्यासाठी शिवाजीराजांना [कोंढाणा](#) किल्ला, आणि शहाजीराजांना [बंगळूर](#) शहर आणि कंदर्पीचा किल्ला आदिलशहाला द्यावा लागला.

जावळी प्रकरण

आदिलशहाशी इमान राखणारा [जावळीचा सरदार चंद्रराव मोरे](#) शहाजीराजे आणि शिवाजीराजे यांच्याविरुद्ध आदिलशहाकडे कुरापती काढत असे. त्याला धडा शिकविण्यासाठी ई.स. १६५६ साली शिवाजीने [रायरीचा किल्ला](#) सर केला ज्यामुळे [कोकण](#) भागात स्वराज्याचा विस्तार झाला.

पश्चिम घाटावर नियंत्रण

ई.स. १६५९ पर्यंत शिवाजीराजांनी जवळपासच्या पश्चिम घाटातील आणि [कोकणातील](#) चाळीस किल्ल्यांवर विजय मिळविला होता.

आदिलशाहीशी संघर्ष

अफझलखान प्रकरण

आदिलशाहाच्या ताब्यात असणारे किल्ले जिंकत राहिल्यामुळे ई.स. १६५९ साली आदिलशहाने दरबारात शिवाजीस संपविण्याचा विडा ठेवला. हा विडा दरबारी असलेल्या **अफझलखान** नावाच्या सरदाराने उचलला. मोठ्या सैन्यासह आणि लवाजम्यासह अफझलखान मोहीमेवर निघाला. अफझलखान वाईजवळ आला तेव्हा शिवाजीराजांनी **प्रतापगडावरून** (जो सध्याच्या **महाबळेश्वर** जवळ आहे) त्यास तोंड देण्याचे ठरवले. तथाची बोलणी सुरु झाली आणि अंतिम बोलणीसाठी शिवाजीने स्वतः यावे असा अफझलखानचा आग्रह होता. पण शिवाजीराजांच्या वकिलांनी (पंताजी गोपीनाथ बोकील) अफझलखानाला गळ घालून प्रतापगडावरच भेट घेण्यास बोलावले. भेटीच्या नियमांनुसार दोन्ही पक्षांकडील मोजकीच माणसे भेटीसाठी येतील आणि दरम्यान सर्वांनी निशस्त्र राहण्याचे ठरले. शिवाजीराजांना अफझलखानच्या दगाबाजपणाची कल्पना असल्यामुळे त्यांनी सावधानी म्हणून **चिलखत** चढविले आणि सोबत **बिचवा** तसेच **वाघनखे** ठेवली. **बिचवा** चिलखतामध्ये दडविला होता तर वाघनखे हाताच्या पंजाच्या आतमध्ये वळविलेली असल्यामुळे दिसणारी नव्हती. शिवाजीसोबत **जिवा महाला** हा विश्वासू सरदार होता तर अफझलखानसोबत **सय्यद बंडा** हा तत्कालीन प्रख्यात असा **दांडपट्टेबाज** होता. प्रतापगडावरील एका छावणीमध्ये भेट ठरली. भेटीच्या वेळी उंचपुर्या, बलदंड अफझलखानने शिवाजीला मिठी मारली आणि शिवाजीराजांचे प्राण कंठाशी आले. त्याच वेळी अफझलखानने कट्यारीचा वार शिवाजीवर केला परंतु चिलखतामुळे शिवाजीराजे बचावले. अफझलखानाचा दगा पाहून शिवाजीने वाघानखे खानाच्या पोटात घुसवली त्याचबरोबर अफझलखानाची प्राणांतिक आरोळी चहूकडे पसरली. सय्यद बंडाने तत्क्षणी शिवाजीवर दांडपट्ट्याचा जोरदार वार केला जो तत्पर जिवा महालाने स्वतःवर झेलला आणि शिवाजीचे प्राण वाचले. यामुळेच "होता जिवा म्हणून वाचला शिवा" ही म्हण प्रचलित झाली.

आधीच ठरलेल्या ईशार्याप्रमाणे भेटीच्या वेळी ३ तोफांचे बार प्रतापगडावरून काढण्यात आले, आणि खानाच्या छावणीच्या जवळपासच्या झाडाझुडुपांमध्ये दडून बसलेल्या मावळ्यांनी हल्ला करून खानच्या सैन्याची दाणादाण उडविली. खानाचा मुलगा **फाजलखान** आणि इतर काही सरदार लपूनछपून वाईच्या मुख्य छावणीपर्यंत आले (जिथे खानाचा **जनाना** होता) व पाठलागावर असलेल्या **नेताजीच्या** सैन्यापासून वाचण्यासाठी खजिना, हत्ती व इतर जड सामान टाकून विजापूरला जनान्यासकट पळाले. शिवाजीराजांना जनतेत मिळालेला आदर आणि प्रेम जे की अनेक शतकांनंतरही टिकून आहे त्यामागचे त्यांची सहिष्णू वृत्ती हे फार महत्वाचे कारण आहे. अफझलखानाच्या मृत्यूनंतर त्यांनी त्याच्या शवाचे अंत्यसंस्कार **इस्लामी** पद्धतीने करून त्याची एक कबर प्रतापगडावर बांधली आणि त्या कबरीच्या नेहमीसाठीच्या देखभालीची व्यवस्था केली.

अफझलखानच्या मृत्यूनंतर शिवाजीराजांनी दोरोजी नावाच्या सरदाराला कोकणपट्ट्यातील आणखी किल्ले आणि प्रदेश जिंकण्यास पाठवले. स्वतः राजे सातारा प्रांतात घुसून कोल्हापूरपर्यंत गेले व त्यांनी पन्हाळा जिंकून घेतला. [नेताजीने](#) त्याच्या सैन्यासह जवळपास विजापूरपर्यंत धडक मारली.

सिद्दी जौहरचे आक्रमण

अफझलखानच्या मृत्युमुळे चिडलेल्या आदिलशहाने त्याचा सेनापती [सिद्दी जौहर](#) यास सर्व शक्तीनिशी हल्ला करण्याचा आदेश दिला. [ई.स. १६६०](#) साली झालेले हे आक्रमण स्वराज्यावरील अनेक मोठ्या संकटांपैकी एक समजले जाते. त्यासुमारास शिवाजीराजे मिरजेच्या किल्ल्याला वेढा घालून होते. सिद्दीच्या आक्रमणाची बातमी येताच राजे [पन्हाळगडावर](#) गेले आणि सिद्दी जौहरला त्याचा सुगावा लागताच त्याने गडालाच वेढा घातला आणि गडाची रसद तोडली. काही दिवस गडावरील सर्वांनी तग धरली पण सिद्दीचा वेढा उठण्याचे काही लक्षण दिसेना तेव्हा सर्वांशी खलबत करून शिवाजीराजांनी जवळच्या [विशालगडावर](#) पोहोचावे असा निर्णय घेतला. पन्हाळगडावरून एके रात्री शिवाजीराजे आणि काही मंडळी गुप्त रस्त्याने शिताफीने निसटले. ह्याचा पत्ता लागताच सिद्दी जौहरने सिद्दी मसरूदच्या बरोबर काही सैन्य पाठलागावर रवाना केले.

घोडखिंडीतली लढाई

पन्हाळगडापासून काही अंतरावर वाटेत सिद्दीच्या सैन्याने त्यांना [घोडखिंडीत](#) गाठले आणि हातघाईची लढाई सुरू झाली. तेव्हा शिवाजीराजांचे विश्वासू पराक्रमी सरदार [बाजी प्रभू देशपांडे](#) यांनी शिवाजीराजांना विनंती केली की त्यांनी विशालगडासाठी पुढे कूच करावी आणि खिंडीतील लढाई स्वतः लढतील. विशालगडावर पोहोचताच तोफांच्या तीन डागण्या ऐकू आल्या म्हणजे शिवाजीराजे सुखरूप गडावर पोहचले असा संदेश मिळेल. बाजी प्रभू देशपांड्यांनी वचन दिले की जो पर्यंत तोफांचे तीन आवाज ऐकू येणार नाहीत तो पर्यंत सिद्दी जौहरला खिंडीमध्येच झुंजवित ठेवतील. शिवाजीराजांना ते पटेना पण 'बाजी'च्या विनंतीवजा हट्टापुढे त्यांनी यास मान्यता दिली आणि विशालगडासाठी कूच केली. बाजींनी सिद्दीच्या सैन्याला रोखून धरण्यासाठी प्रयत्नांची शर्थ केली, पण संख्येने कितीतरी पटीने अधिक सैन्यापुढे बाजीप्रभूंनी प्राणांची बाजी लावली, जरी ते स्वतः प्राणांतीक घायाळ झाले होते. शेवटी सैनिकांनी मृत्युपथावर असलेल्या घायाळ बाजींना एके ठिकाणी आणून बसविले, पण बाजींचे प्राण कानाशी साठले होते. थोड्या वेळाने तोफांचे तीन आवाज ऐकू आले आणि शिवाजीराजे गडावर पोहोचल्याचा तो संदेश समजल्यावरच बाजी प्रभू देशपांडे यांनी प्राण सोडले. शिवाजीराजांना ही बातमी फार चटका लावून गेली. बाजीप्रभू हे ज्या घोडखिंडीत लढले आणि स्वतःच्या प्राणांचे बलिदान दिले त्या घोडखिंडीचे नाव शिवरायांनी [पावनखिंड](#) असे बदलले. बाजीप्रभूच्या बलिदानाने पावन झालेली ती पावनखिंड.

मुघल साम्राज्याशी संघर्ष

मुघल सत्तेशी संघर्ष हा शिवचरित्राचा व्यापक आणि अविभाज्य भाग आहे. तत्कालीन मुघल साम्राज्य हे भारतातील सर्वात बलाढ्य होते आणि [औरंगझेब](#) हा अतिशय कठोर आणि कडवा [मुघल बादशहा दिल्ली](#) येथे शासन करित होता. औरंगझेब कालीन मुघल साम्राज्यासंबाधीची माहिती देणारा [वेगळा लेख](#) आहे.

शाहिस्तेखान प्रकरण

मुघल साम्राज्याचा [नर्मदा नदी](#) पलीकडे विस्तार तसेच शिवाजीच्या राज्यविस्ताराला वेसण घालणे या दोन हेतूसाठी औरंगझेबाने त्याचा मामा [शाहिस्तेखान](#) याला [दख्खनच्या](#) मोहीमेवर पाठविले. प्रचंड मोठा लवाजमा, सैन्य आणि फौजफाटा सोबत घेऊन शाहिस्तेखान निघाला आणि वाटेत असणाऱ्या प्रत्येक राज्यात, गावात त्याने दहशत पसरवित जमेल तेवढा जमेल तेथे विध्वंस केला. शेवटी पुण्याजवळील [चाकणचा किल्ला](#) जिंकून पुण्यातील शिवाजीराजांच्या [लाल महालातच](#) तळ ठोकला. शिवाजीराजांनी खानाचा बंदोबस्त करण्यासाठी एक धाडसी निर्णय घेतला तो म्हणजे लाल महालात शिरून खानाला संपविण्याचा. लाल महालात आणि अवतीभवती खडा पहारा असे आणि महालात शिरणे अतिशय जोखमीचे काम होते. एके रात्री लाल महालाजवळून जाणाऱ्या एका लग्नाच्या मिरवणूकीचा आधार घेऊन काही मोजक्या माणसांसह स्वतः शिवाजी लाल महालात शिरले. महालाचा कानाकोपरा माहित असल्यामुळे लवकरच प्रत्यक्ष शाहिस्तेखानच्या खोलीत शिवाजीने प्रवेश केला. तोपर्यंत महालात कोठेतरी झटापट सुरू झाल्यामुळे शाहिस्तेखानला जाग आली आणि तेवढ्यातच शिवाजीला समोर पाहून खानाने जीव वाचविण्यासाठी सरळ खिडकीतून खाली उडी घेतली. शिवाजीने चपळाईने केलेला वार हुकल्यामुळे खानाच्या प्राणावर बेतण्याऐवजी त्याची तीन बोटे कापली गेली. या प्रकरणामुळे मुघल साम्राज्याची जी नाचवकी झाली ती स्वराज्यासाठी अधिकच फायद्याची ठरली. जे राजे मुघल आश्रयामुळे शिवाजीला जुमानत नसत ते आता शिवाजीच्या पराक्रमामुळे शिवाजीच्या बाजूने झुकले. आणखी एक वेगळा परिणाम या प्रकरणामुळे झाला तो म्हणजे शिवाजीला मिळालेला मानवी क्षमतेपेक्षा मोठा दर्जा आणि त्यामुळे जोडलेल्या दंतकथा. अनेकदा या गोष्टीचा अप्रत्यक्ष फायदा शिवाजी किंवा त्याच्या सैन्याला मिळाला. शत्रूसैन्यामध्ये शिवाजी घुसल्याच्या केवळ अफवा पसरवून संख्येने किरकोळ असलेल्या मावळ्यांनी संख्येने अनेक पर्तींनी मोठ्या शत्रूसैन्याची उडविलेली दाणादाण ही याच गोष्टीची साक्ष देऊ शकते. [ई.स. १६६३](#) सालचे शाहिस्तेखान प्रकरण शिवाजीराजांच्या जीवनात आणखी एका नाट्यमय प्रसंगाची भर घालून गेले.

सुरतेची पहिली लूट

[ई.स. १६६४](#). सततची युद्धे आणि त्यामुळे रिता होत असलेला खजिना यामुळे शिवाजीराजे चिंतित होते. शत्रूला ही चिंता फार सतावित नसे. अन्याय्य कर लादून किंवा बळजबरीने खंडणी जनतेकडून वसूलन्यास बादशाही कारभारास कमीपणा वाटत नव्हता. अनेक दिवसांच्या खलबतांनंतर शिवाजीराजांनी शेवटी एक उपाय शोधून काढला तो म्हणजे इतिहासाला माहित असलेली [सुरतेची पहिली लूट](#). [सुरत](#) शहर (जे आजच्या [गुजरात](#) राज्यात येते) हे तत्कालीन मुघल राज्यात होते आणि

व्यापारामुळे अतिशय श्रीमंत शहरांमध्ये गणले जात होते. सुरत शहराच्या लुटीमुळे दोन गोष्टी साध्य करता आल्या, एक म्हणजे मुघल सत्तेला आव्हान आणि राज्याच्या खजिन्यात भर. लुटीचा इतिहास [भारतामध्ये](#) अतिशय रक्तरंजित आणि विनाशक आहे. त्या पार्श्वभूमीवर सुरतेची लूट ही पूर्णपणे वेगळी जाणवते. शिवाजीराजांच्या आज्ञेनुसार स्त्रीया, मुले आणि वृद्ध यांच्या केसालाही धक्का न लावता ही लूट साध्य केली गेली. मशिदी, चर्च यासारख्या देवस्थानांनाही लूटीतून संरक्षण दिले गेले.

मिर्झाराजे जयसिंह प्रकरण

[ई.स. १६६५](#). औरंगझेबाने त्यांचे पराक्रमी सेनापती [मिर्झाराजे जयसिंह](#) याला प्रचंड सैन्यासह पाठविले. शिवाजीराजांचा प्रतिकार थिटा पडला आणि निर्णायक लढाईनंतर [पुरंदरचा](#) तह झाला आणि शिवाजीराजांना तहाच्या अटीनुसार २३ किल्ले द्यावे लागले. त्याबरोबरच स्वतः आग्रा (तत्कालीन मुघल राजधानी) येथे पुत्र संभाजी यासह औरंगझेबासमोर हजर होण्याचे कबूल करावे लागले.

आग्राहून सुटका

[ई.स. १६६६](#) साली औरंगझेबाने शिवाजीराजांना [दिल्ली](#) येथे भेटीसाठी आणि विजापूरवर त्यांनी केलेल्या आक्रमणावर चर्चा करण्यास बोलाविले. त्यानुसार शिवाजीराजे दिल्लीला पोहोचले. त्यांच्यासोबत सहा वर्षांचा [संभाजी](#) देखील होता. परंतु दरबारात त्यांना कनिष्ठ सरदारांच्या समवेत उभे केल्या गेले जो की शिवाजीसारख्या राजांचा प्रत्यक्ष अपमानच होता. या अपमानामुळे अतिशय नाराज शिवाजीराजे तडक दरबाराबाहेर पडले असता त्यांना तत्क्षणी अटक करून नजरकैदेत ठेवण्यात आले. लवकरच त्यांची रवानगी जयसिंहाचे पुत्र [मिर्झाराजे रामसिंग](#) यांच्याकडे [आग्रा](#) येथे करण्यात आली. शिवाजीबद्दल आधीपासूनच जाणून असल्यामुळे त्यांच्यावर कडक पहारा ठेवला होता. काही दिवस निघून गेले. सुटकेसाठी प्रयत्न फोल ठरले होते. शेवटी शिवाजीराजांनी एक योजना आखली. त्या योजनेनुसार ते अतिशय आजारी पडल्याचे निमित्त केले आणि त्यांच्या प्रकृतीस्वास्थ्यासाठी विविध मंदिरांना मिठाईचे पेटारे पाठविण्यात येऊ लागले. सुरुवातीला पहारेकरी प्रत्येक पेटारा बारकाईने तपासून पहात पण काही दिवसांनी यात ढिलाई येऊ लागली. नंतर त्यांनी तपासण्याचेदेखील सोडले. या गोष्टीचा फायदा घेऊन एक दिवस शिवाजीराजे आणि संभाजी एकेका पेटार्यामध्ये बसून निसटण्यास यशस्वी झाले. कोणास संशय येऊ नये यास्तव शिवाजीराजांचा विश्वासू [हिरोजी फर्जद](#) हा शिवरायांचे कपडे चढवून आणि त्यांची अंगठी दिसेल अशा पद्धतीने हात बाहेर काढून झोपल्याचे नाटक करित होता. शिवराय दूरवर पोहोचल्याची खात्री आल्यावर तो देखील पहारेकर्यांना बगल देऊन निसटण्यास यशस्वी झाला. बराच वेळ आतमध्ये काही हालचाल नाही हे वाटून पहारेकरी आत गेले असता त्यांना तेथे कोणीही आढळले नाही तेव्हा त्यांना सत्य परिस्थिती लक्षात आली.

आग्रा येथून शिवाजीराजांनी वेषांतर केले आणि एका संन्यासी योग्याच्या वेषात महाराष्ट्रात प्रवेश केला. त्यातदेखील त्यांना अनेक खबरदारी घेतल्या जसे की संभाजीला त्यांनी वेगळ्या मार्गाने काही दुसऱ्या विश्वासू माणसांबरोबर पाठविले होते. ते स्वतः अतिशय लांबच्या आणि तिरकस, वाकड्या मार्गाने

मजल-दरमजल करीत आले. उद्देश हाच होता की काही झाले तरी पुन्हा औरंगझेबाच्या हातात पडायचे नाही.

यात आणखी एक गोष्ट उल्लेखनीय आहे. दिल्लीभेटीपूर्वी त्यांनी राज्याकारभारासाठी जे [अष्टप्रधानमंडळ](#) स्थापन आले होते, त्या मंडळाने राजांच्या अनुपस्थितीमध्ये देखील राज्याचा कारभार चोख चालविला होता. हे शिवाजीराजांचे आणि अष्टप्रधानमंडळाचे यश मौल्यवान आहे.

सर्वत्र विजयी घोडदौड

शिवाजीराजे परतल्यानंतर त्यांनी झालेल्या अपमानाचा प्रतिशोध घेण्यासाठी [पुरंदरच्या तहात](#) दिलेले सर्व तेवीस किल्ले जिंकून घेतले.

कोंढाण्याची लढाई

[तानाजी मालुसरे](#).

राज्याभिषेक

शिवाजी महाराजांची राजमुद्रा

[६ जून इ.स. १६७४](#) रोजी शिवाजीराजांना राज्याभिषेक करण्यात आला. त्यादिवसापासून शिवाजीराजांनी [शिवराज्याभिषेक शक](#) सुरू केले आणि [शिवराई](#) हे चलन जारी केले.

दक्षिण दिग्विजय

रयतेचा राजा

शासन व्यवस्था

संरक्षण व्यवस्था

अर्थ व्यवस्था

समाज व्यवस्था

न्याय व्यवस्था

परमुलुखांशी व्यवहार

शिवाजी: एक व्यक्ती म्हणून

पुत्र

- [छत्रपती संभाजी महाराज](#)
- [छत्रपती राजाराम महाराज](#)

शिष्य

मित्र

पिता

योद्धा

शासक

राजा

भक्त

परि यासम हाच

संदर्भ

- "[राजा शिवछत्रपती](#)", लेखक : [ब. मो. पुरंदरे](#)

बाह्यदुवे

1. [शिवाजी महाराजांवरचे संकेतस्थळ](#)
2. [\[1\]](#)
3. [मोगल-मराठा गोदावरी खोऱ्यातील संघर्ष](#)

Source:

http://mr.wikipedia.org/wiki/%E0%A4%9B%E0%A4%A4%E0%A5%8D%E0%A4%B0%E0%A4%AA%E0%A4%A4%E0%A5%80_%E0%A4%B6%E0%A4%BF%E0%A4%B5%E0%A4%BE%E0%A4%9C%E0%A5%80%E0%A4%B0%E0%A4%BE%E0%A4%9C%E0%A5%87_%E0%A4%AD%E0%A5%8B%E0%A4%B8%E0%A4%B2%E0%A5%87